

BM İnsan Hakları Konseyi 16/21 Sayılı Kararı Eki'nin Beşinci Paragrafı Uyarınca Sunulan Ulusal Rapor

Türkiye

I. METODOLOJİ VE DANIŞMA SÜRECİ

1. Bu raporun hazırlıkları İnsan Hakları Konseyi'nin (İHK) yayınladığı rehber ilkeler esas alınmak suretiyle Dışişleri Bakanlığı (DB) tarafından koordine edilmiştir. Hazırlık sürecinde ilgili devlet kurumları, ulusal insan hakları kurumları (UİHK), sivil toplum temsilcileri ve üniversitelerle danışma toplantıları yapılmış, bu kurumlar raporun içeriğine katkıda bulunmuşlardır.

2. Sivil toplumla danışma süreci iki aşamada gerçekleştirilmiştir. DB, sivil toplum paydaşları ve kamu kurumlarının katılımıyla, 30 Eylül 2019 tarihinde bir istişare toplantısı düzenlemiştir. Tüm paydaşlar, DB'nin internet sitesinde oluşturulan bağlantıyı kullanarak sürece katkıda bulunmaya davet edilmişlerdir. Ulusal raporda yer alan öncelikli konuların saptanmasında sivil toplum örgütlerinin katkıları belirleyici rol oynamıştır. Ulusal rapor, DB'nin internet sitesinde yayınlanmıştır.

3. Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması'nın (EPİM) 2015 yılında gerçekleştirilen ikinci tur incelemesi sırasında Türkiye'ye yöneltilen tavsiyeler Türkçe'ye çevrilmiş, ilgili tüm kamu kurumlarına ve UİHK'lara gönderilmiş ve uygulanmalarının izlenmesi amacıyla Reform Eylem Grubu'na (REG) sunulmuştur.

4. Bu rapor, Türkiye'nin ikinci tur EPİM incelemesinden bu yana insan hakları alanında yaşanan gelişmeler ile ikinci tur EPİM incelemesi sırasında yöneltilen ve Türkiye'nin kabul ettiği tavsiyelere odaklanacaktır.

II. ANA ÇERÇEVE

5. İncelenen dönemi doğru bir şekilde yansıtabilmek için, ilk olarak ana çerçevenin tüm yönleriyle ele alınması önemlidir. Türkiye, 15 Temmuz 2016 tarihinde, Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) tarafından organize edilen ve yürütülen, daha önce görülmemiş derecede büyük ve vahşi bir darbe girişimi ile karşı karşıya kalmıştır. Darbe girişimi, 250'den fazla kişinin ölümüne ve binlerce insanın yaralanmasına sebep olmasının yanı sıra Türk demokrasisini ve anayasal düzeni, başta yaşam hakkı olmak üzere temel hak ve özgürlükleri hedef almıştır.

6. Özel sektör ve medyadaki varlığının yanı sıra devlet organlarına da sızmasıyla devletin güvenliğine karşı ciddi bir tehdit teşkil eden FETÖ ile etkin bir şekilde mücadele edilmesi amacıyla, darbe girişiminin hemen ardından Türk demokrasisinin devamlılığının sağlanması ve hukukun üstünlüğü ile vatandaşlarımızın hak ve özgürlüklerinin korunması için Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiştir. Karar, Meclis¹ tarafından 21 Temmuz 2016 tarihinde onaylanmıştır.

7. Türkiye, OHAL ilanının ardından, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS) kapsamındaki yükümlülüklerine ilişkin olarak derogasyon hakkına başvurmuştur. Derogasyon bildirimleri, bu Sözleşmelerin izin verdiği haklarla ilgili olarak, AİHS'nin 15. maddesi uyarınca Avrupa

¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi

Konseyi (AK) Genel Sekreteri'ne ve MSHS'nin 4. maddesi uyarınca Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'ne sunulmuştur.

8. OHAL dönemi süresince 32 adet Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmıştır. Tüm Kanun Hükmünde Kararnameler ve OHAL'in uzatılmasına ilişkin kararlar Meclis tarafından usulüne uygun olarak onaylanmıştır.

9. AK'ın tavsiyeleri uyarınca, 685 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile "Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu" (Komisyon) kurulmuş ve Komisyon OHAL kapsamında doğrudan Kanun Hükmünde Kararnamelerle tesis edilen işlemlere ilişkin başvuruları değerlendirmek ve sonuçlandırmak amacıyla 22 Mayıs 2017 tarihinde çalışmaya başlamıştır.

10. Komisyon, 17 Temmuz 2017 tarihinde başvuruları almaya başlamıştır. Toplam 126.200 başvuru alınmıştır. 9 Ekim 2019 tarihi itibarıyla Komisyon, 7.600'ü kabul olmak üzere, toplamda 90.000 karar açıklamıştır. Komisyon kararlarına karşı iç hukuk yolları açıktır.

11. Komisyon, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmiştir.

12. Türkiye OHAL süresince uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerine uygun şekilde hareket etmiştir. Türkiye, hukukun üstünlüğüne tümüyle saygı göstermiş, gereklilik ve ölçülülük ilkelerini gözetmiştir.

13. OHAL, 19 Temmuz 2018 tarihinde kaldırılmıştır. Derogasyon bildirimleri de aynı tarih itibarıyla usulüne uygun olarak geri çekilmiştir.

14. Türkiye, OHAL'in kaldırılmasının ardından, reform gündemine odaklanmıştır. Türkiye'nin yargı ve temel haklar alanındaki reformlarına devam etme kararlılığının bir göstergesi olan Reform Eylem Grubu (REG) toplantıları, sırasıyla 29 Ağustos 2018, 11 Aralık 2018 ve 9 Mayıs 2019 tarihlerinde düzenlenmiştir.

A. Hukuki Çerçeve

15. Türkiye, uluslararası insan hakları alanındaki yükümlülüklerine bağlılığı doğrultusunda mevzuatını gözden geçirmeye devam etmektedir. EPİM'in ikinci tur incelemesinden bu yana hayata geçirilen yasal düzenlemeler aşağıda sunulmaktadır.

16. Anayasa, 16 Nisan 2017 tarihli referandum ile değiştirilmiştir. Yapılan Anayasa değişikliğiyle kuvvetler ayrılığı ilkesine daha fazla vurgu yapan Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçilmiştir.

17. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Devlet ile birlikte Hükümetin de başı olmuş, "Başbakanlık" makamı kaldırılmıştır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı tarafından Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar ile birlikte icra edilmektedir.

18. Yapılan değişiklik uyarınca, Cumhurbaşkanı sadece yürütme yetkisine ilişkin meselelerde Cumhurbaşkanlığı kararnameleri çıkarabilir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, Anayasa Mahkemesinin

yargı denetimine açıktır. Temel hak ve özgürlükler, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile düzenlenemez.

19. Cumhurbaşkanı'nın her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.

20. Askeri yargı kaldırılmıştır. Yargı tarafsızlığı ve yargı bağımsızlığı Anayasa'da güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. "Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu" 13 üye ve 2 daireden oluşan bir kurul olarak "Hâkimler ve Savcılar Kurulu" adıyla yeniden yapılandırılmıştır. **(149.22,23,24,25,26,29 sayılı tavsiyeler)**

21. Adalet Bakanlığı (ADB) tarafından 2019-2023 dönemini kapsayan Yargı Reformu Stratejisi (YRS) hazırlanmıştır. YRS, 30 Mayıs 2019 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından kamuoyuna duyurulmuştur².

22. YRS, ilgili kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) katılımı ve katkılarıyla hazırlanan 9 amaç, 63 hedef ve 256 faaliyetten oluşmaktadır. Taslak hazırlama sürecinde tüm paydaşların katılımıyla düzenli toplantılar yapılmıştır. Yüksek mahkemeler, hâkimler ve savcılar, Türkiye Barolar Birliği ve avukatlar, ilgili Bakanlıklar ve kurumlar, STK'lar, hukuk fakülteleri, akademisyenler ve yazarların görüşleri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Avrupa Birliği (AB), AK ve AIHM temsilcileri ile toplantılar yapılmış ve alınan görüşler yapılan çalışmaya yansıtılmıştır. AB, AK ve Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun (Venedik Komisyonu) raporları ve tavsiyeleri ile AIHM içtihadı dikkate alınmıştır. **(148.54,106 sayılı tavsiyeler)**

23. Stratejinin temel unsurları; hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, hak ve özgürlüklerin daha etkin korunup geliştirilmesi, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının güçlendirilmesi, sistemin şeffaflığının artırılması, yargısal süreçlerin basitleştirilmesi, adalete erişimin kolaylaştırılması, savunma hakkının güçlendirilmesi ve makul sürede yargılanma hakkının daha etkin korunmasıdır. **(148.6,7,9,30,37,107 sayılı tavsiyeler)**

24. YRS kapsamında öngörülen yasal düzenlemeler hazırlık sürecindedir. İlk yasama paketi, Meclis Adalet Komisyonu tarafından 8 Ekim 2019 tarihinde kabul edilmiştir.

25. ADB, YRS'nin uygulanmasının izlenmesi amacıyla yıllık izleme raporları yayımlayacaktır. Bu raporların, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanması ve kamuoyu ile paylaşılması planlanmaktadır.

26. "Yargı Reformu Stratejisi İzleme ve Değerlendirme Kurulu" oluşturulacaktır. Tüm paydaşların katılacağı Kurulun, periyodik olarak toplantılar düzenlemesi ve kamuoyuna açık izleme ve değerlendirme raporları hazırlaması beklenmektedir.

27. YRS'de ve Cumhurbaşkanlığı İkinci 100 Günlük Eylem Planında da ifade edildiği gibi, ADB tarafından İnsan Hakları Eylem Planı hazırlanmaktadır. ADB nezdinde oluşturulan çalışma grubu, AIHM ve

² YRS'ye, https://www.yargireformu.com/images/YRS_ENG.pdf adresinden ulaşılabilir.

Anayasa Mahkemesi içtihadını, AK organları ile BM insan hakları mekanizmalarının rapor ve tavsiyelerini ve AB ilerleme raporlarını incelemiştir. Yüksek mahkeme hâkimleri, Bakanlık temsilcileri, UİHK'lar, STK'lar, barolar ve akademisyenlerin katılımıyla çalıştaylar düzenlenmiştir. AK ve AB ile yakın işbirliği sürdürülmüştür.

28. Eylem Planı üç tematik alan üzerine oluşturulmaktadır: “Mevzuat Uyumlaştırılması”, “Farkındalık ve Eğitim” ve “İnsan Hakları Kurumsal Kapasitesinin Geliştirilmesi”. Hazırlık süreci devam etmektedir.

29. Yargının etkinliğinin artırılması, adalete erişim ve adaletin işleyişinin geliştirilmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Önemli gelişmeler aşağıda özetle sunulmaktadır:

- “Yargıda hedef süre” uygulaması başlatılmıştır. Buna göre yargılama süreçlerinde izlenecek azami süreler, her bir dava ve soruşturma için ayrı ayrı belirlenmiştir.
- Yargı süreçlerinin hızlandırılması için 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren elektronik tebligat sistemi uygulamaya konulmuştur.
- Bölge Adliye Mahkemeleri, 20 Temmuz 2016 tarihinde 7 ilde kurulmuş ve 2019'da bu mahkemelerin sayısı 15'e yükseltilmiştir.
- Adli yargıda, alternatif uyuşmazlık çözümü (AUÇ) yöntemleri teşvik edilmiştir. İş hukuku ve ticaret hukuku uyuşmazlıklarında zorunlu arabuluculuk uygulaması sırasıyla 2018 ve 2019 yıllarında hayata geçirilmiştir. Bu süre zarfında, arabuluculuk yöntemiyle çözülen uyuşmazlıkların sayısı önemli ölçüde artmıştır. Ceza yargılamalarında da benzer AUÇ yöntemleri artmıştır.
- Dostane çözüm veya tek taraflı deklarasyona dayanan AİHM kararları uyarınca yargılamanın ve soruşturmanın yenilenmesi imkanı getirilmiştir.
- Adli yardım sistemindeki eksiklikler, Temmuz 2018'de tamamlanan “Türkiye'de Adli Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi AB Eşleştirme Projesi” ile tespit edilmiştir. Tahsis edilen bütçe, 2015'ten 2018'e % 36 oranında artmıştır.
- Cezai Konularda Uluslararası Adli İş Birliği Kanunu (6706 sayılı Kanun) 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece, ulusal yasal düzenlemelerdeki çeşitli hükümler 6706 sayılı Kanun kapsamında bir araya getirilmiştir.
- Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) diğer ulusal kamu kurumları ile bütünleştirilmiştir. Yasal işlemlerin takibini kolaylaştırmak üzere Mobil Avukat Bilgi Sistemi uygulamasına geçilmiştir.
- Adli işlemlerde kullanılan Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin (SEGBİS) uygulaması genişletilmiştir.
- Hâkim ve savcılar için Yargı Etiği Bildirgesi, 14 Mart 2019 tarihinde yayımlanmıştır.

B. Kurumsal çerçeve

30. Türkiye, gerek yasal olarak gerek uygulamada uluslararası insan hakları mekanizmalarının tavsiyelerine uymayı artırmaya yönelik çabalarını sürdürmüştür. UİHK'ların güçlendirilmesi de bu çabaların önemli bir unsurudur.

31. Bu bağlamda, Paris Prensipleriyle uyumlu olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu'nun bağımsızlığı ve etkinliği, hem Anayasa'yla hem 6328 sayılı kuruluş yasasıyla güvence altına alınmıştır.

32. Kurum, özellikle hassas gruplar başta olmak üzere, toplumun tüm kesimleri tarafından kolayca erişilebilir durumdadır. Bir şikâyet mekanizması olarak Kuruma yapılan başvurular, çoğunlukla bireysel şikâyetlerden oluşmaktadır. STK'lardan ve meslek kuruluşlarından yapılan başvuru sayısı önemli ölçüde artmıştır. Bu durum, Kurumun önemini ve güvenilirliğini göstermektedir.

33. Kamu kurumlarının Kamu Denetçiliği Kurumu kararlarına uyumu artmıştır. 2013 yılında uyum oranı %20 civarındayken, 2018'de bu oran %70'e yükselmiştir.

34. Kamu Denetçiliği Kurumu ayrıca Uluslararası Ombudsman Enstitüsü (IOI) ve Avrupa Ombudsmanlar Ağı (ENO) gibi Ombudsmanlık ağlarına üye olarak uluslararası işbirliğini güçlendirmiştir.

35. Kamu Denetçiliği Kurumu, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri uyarınca, Meclise yıllık raporlar sunmaktadır. 2019 yılı altı aylık faaliyet raporuna göre, yılın ilk yarısında Kuruma 10.712 başvuru yapılmış ve 12.087 dosyanın incelemesi tamamlanmıştır. Sözkonusu raporlar kamuya açıktır.

36. Kurum, kömür madenciliğinde iş sağlığı ve güvenliği, Türkiye'nin adli sistemindeki sorunlar ve Türkiye'deki Suriyeliler hakkında üç özel rapor yayınlamış olup, sözkonusu raporlar kamuya açıktır.

37. Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun kuruluş yasası, ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik görevlerini içerecek şekilde revize edilmiştir. Böylece, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), Paris Prensiplerine uygun olarak 20 Nisan 2016 tarihinde yürürlüğe giren 6701 sayılı yasa ile kurulmuştur. **(148.18,20,23,24,25,26 sayılı tavsiyeler)**

38. Buna göre, TİHEK, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkına sahip olması, hak ve özgürlüklerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi faaliyetlerini yürütmekle yükümlüdür. TİHEK'in ayrımcılıkla mücadele görevi hakkında daha fazla bilgiye 53-62. paragraflarda yer verilmiştir.

39. TİHEK ayrıca, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani ve Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol (OPCAT) kapsamında, Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM) olarak belirlenmiştir. **(148.32 sayılı tavsiye)**

40. TİHEK, 2014'ten beri Avrupa Ulusal İnsan Hakları Kurumları Ağı (ENNHRI) üyesidir. Kurumun amaçlarından biri, Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel İttifakı'na (GANHRI) akredite olmaktır. TİHEK, akreditasyon için başvuru sürecini henüz başlatmamıştır. Bununla birlikte, TİHEK'in kapasitesinin değerlendirilmesi amacıyla, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK) ve ENNHRI ile işbirliği içerisinde, TİHEK'in GANHRI'ye akreditasyonu için yol haritası olarak kabul edilen bir kapasite geliştirme değerlendirmesi yürütülmektedir. **(148.21,22 sayılı tavsiyeler)**

41. Yargılama sürelerinin uzunluğuyla ilgili AİHM'e yapılan başvurular için erişilebilir bir iç hukuk yolu sağlamak amacıyla 2013 yılında İnsan Hakları Tazminat Komisyonu kurulmuştur. Kuruluşundan bu yana, Tazminat Komisyonunun görev alanı sırasıyla 2014, 2016, 2018 ve 2019 yıllarında dört kez genişletilmiştir. Komisyon, AİHM tarafından etkili bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmiştir.

42. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (6698 sayılı Kanun) uyarınca, Kişisel Verileri Koruma Kurumu kurulmuştur.

43. Bireylerin görüş, istek ve bilgi taleplerini iletmelerini sağlamak amacıyla kurulan Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER), BM Uluslararası Telekomünikasyon Birliği tarafından düzenlenen Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi'nin "Bilgiye Erişim" kategorisinde "WSIS 2019 Şampiyonu" ödülünü ve Uluslararası Halkla İlişkiler Derneği (IPRA) tarafından düzenlenen Altın Küre Mükemmellik Ödüllerinin "Halkla İlişkiler" kategorisinde birincilik ödülünü almıştır.

C. Uluslararası yükümlülüklerle uyum ve uluslararası mekanizmalarla işbirliği

44. Türkiye, uluslararası teamül hukukunun yanı sıra, taraf olduğu anlaşmalar ve sözleşmelerden doğan uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeyi sürdürmekte, uluslararası mekanizmalarla, özellikle BM İnsan Hakları Sözleşme Mekanizmaları ve İHK Özel Prosedürleri ile uzun süreli işbirliğini devam ettirmektedir.

45. Türkiye, son EPİM incelemesinden bu yana, Engelli Hakları Komitesi, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesine yönelik Taraf Devlet Raporlarını sunmuştur. **(148.5 sayılı tavsiye)**

46. Türkiye, tüm bireylerin haklarını geliştirmek amacıyla ve temel Uluslararası İnsan Hakları Belgelerine taraf olma hedefine uygun olarak, son EPİM incelemesinden bu yana, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolü³ ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolü⁴ onaylamıştır. **(148.53 sayılı tavsiye)**

³ Bk. 135. paragraf

⁴ Bk. 143. paragraf

47. Türkiye, 2015'ten sonraki süreçte birçok Avrupa Konseyi Sözleşmesini⁵ de onaylamıştır. Türkiye, 15 Eylül 2019 itibariyle, 225 Avrupa Konseyi Sözleşmesinden 121'ine taraftır.

48. Türkiye'nin 2001 yılından bu yana İHK Özel Prosedürlerine açık daveti bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Zorla veya İrade Dışı Kaybolmalar Çalışma Grubu, BM Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü ile BM İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Ceza Özel Raportörü son EPİM incelemesinden bu yana Türkiye'ye resmi ziyaretlerde bulunmuşlardır. **(148.55 sayılı tavsiye)**

49. Diğer uluslararası insan hakları mekanizmaları da Türkiye'ye ziyaretlerini gerçekleştirmeye devam etmiştir. Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) son beş yılda bir dönemsel ve beş ad-hoc ziyaret gerçekleştirirken İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi (SPT) de Ekim 2015'te Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, son EPİM turundan bu yana Türkiye'yi üç kez ziyaret etmiştir. **(148.54 sayılı tavsiye)**

50. Türkiye, uluslararası mekanizmalarla yapıcı diyalogunu sürdürmektedir. OHAL döneminde dahi İHK Özel Prosedürleri tarafından iletilen mektup ve çağrılara titizlikle cevap verilmiştir. Türkiye'nin İHK Özel Prosedürleri ile yapıcı diyalogu; Çalışma Grupları ve Özel Raportörler tarafından yayımlanan raporlarda ve istatistiklerde belirgin şekilde kendini göstermektedir. **(148.52 sayılı tavsiye)**

51. 7. paragrafta ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, Türkiye, AİHS'te ve MSHS'de öngörüldüğü şekilde, OHAL döneminde terörle etkin bir şekilde mücadele etmek amacıyla söz konusu Sözleşmeler kapsamındaki yükümlülükleri bağlamında derogasyon hakkına başvurmuştur. OHAL dönemindeki tüm tedbirler, yukarıda belirtilen Sözleşmeler altında derogasyon kapsamına girmeyen haklara halel getirmeksizin Türkiye'nin derogasyon bildirimlerine uygun olarak alınmıştır.

III. İNSAN HAKLARININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ

Ayrımcılıkla Mücadele

52. Türkiye'nin Anayasal sistemi, tüm bireylerin “dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep veya benzeri sebeplerle” ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşitliğine dayanmaktadır.

53. Türkiye, ayrımcılığa karşı kapsamlı bir yasal çerçeveye sahiptir. Anayasa'nın yanı sıra, Türk Ceza Kanunu (TCK) (5237 sayılı Kanun), Devlet Memurları Kanunu (657 sayılı Kanun), Siyasi Partiler Kanunu (2820 sayılı Kanun), İş Kanunu (4857 sayılı Kanun) ve Milli Eğitim Temel Kanunu (1739 sayılı Kanun) da dâhil olmak üzere, çeşitli kanunlar herkese kanun önünde eşitlik tanımakta ve herhangi bir

⁵ Türkiye'nin son EPİ döngüsünden bu yana onayladığı Avrupa Konseyi Sözleşmelerinin Listesi: ETS No. 086, 087, 108, 117, 127, 167, 168, 181, 182, 193. CETS No. 197, 198, 209, 211, 212, 213, 217, 219.

sebeple ayrımcılık yapmayı yasaklamaktadır. TCK'nın "nefret ve ayrımcılık" başlıklı 122. maddesinde de nefret suçunun cezalandırıldığını vurgulamak gerekir.

54. Türkiye, 2016'da Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun (TİHEK) kurulmasıyla bireylerin eşit muamele görme haklarının güvence altına alınmasını ve hukuken tanınmış haklardan yararlanmada ayrımcılığın önlenmesini sağlama çabalarını kurumsallaştırmıştır. **(148.150, 149.13 sayılı tavsiyeler)**

55. TİHEK kanunu (6701 sayılı Kanun), özel bütçesinin yanı sıra idari ve mali özerkliğe de sahip olan Kurumun üç görevinden birini "ayrımcılıkla mücadele" olarak belirlemiştir. **(148.17 sayılı tavsiye)**

56. 6701 sayılı Kanun cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, siyasi veya diğer görüşler, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılığa karşı kapsamlı bir yasa görevi görmekte ve Kanun kapsamına giren ayrımcılık türlerini şu şekilde sıralamaktadır: Ayrı tutma, ayrımcılık talimatı verme ve bu talimatları uygulama, çoklu ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, işyerinde yıldırma, engelli kişilere gerekli koşulları sağlama konusunda makul düzenleme yapmama, taciz ve varsayılan temele dayalı ayrımcılık (kişilerin, bu kanunda sayılan ayrımcılık temellerinden birisiyle gerçekte ilgisi olmamasına rağmen, bu temellerden birisini taşıdığı önyargısıyla hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanma bakımından ayrımcı muameleye maruz kalması). **(148.10,18, 150.12,26,32 sayılı tavsiyeler)**

57. 6701 sayılı Kanuna göre, yargı ve kolluk, eğitim ve öğretim, sağlık, iletişim, konaklama, turizm veya spor gibi hizmetleri sunan tüm gerçek kişiler, kamu kuruluşları ve özel hukuk tüzel kişileri, bu hizmetlerden yararlanmak ya da bu hizmetler hakkında bilgi almak isteyen kişi aleyhine ayrımcılık yapamaz.

58. Ayrımcılık yasağının ihlali durumunda, 6701 sayılı Kanun, tüm kamu kuruluşlarına ve özel hukuk tüzel kişilerine, söz konusu ayrımcılığın ortadan kaldırılması, sonuçlarının giderilmesi, tekrarının önlenmesi ve bu durumun adli veya idari yoldan takibinin yapılması için gerekli tüm önlemleri alma yükümlülüğü getirmektedir.

59. Kanun tarafından TİHEK'e verilen ayrımcılıkla mücadele görevleri; kitle iletişim araçlarını da kullanarak ayrımcılıkla mücadele ile ilgili kamuoyunu bilgilendirmeyi, ayrımcılıkla mücadele ile ilgili millî eğitim müfredatının ve kamu çalışanları için mesleki eğitim kurslarının esaslarının belirlenmesine katkıda bulunmayı, ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine inceleyip araştırmayı ve bu tür durumları karara bağlamayı, ayrımcılığa maruz kaldığı iddiasıyla Kuruma başvuranlara mağduriyetlerinin giderilmesi için kullanabilecekleri idari ve hukuki süreçler konusunda yol göstermeyi, ayrımcılıkla mücadele konusunda yıllık raporlar hazırlamayı kapsamaktadır. **(148.16 sayılı tavsiye)**

60. Ayrımcılığa maruz kaldığı iddiası olan herkes TİHEK'e başvurabilir. Başvuru, illerde valilikler, ilçelerde kaymakamlıklar

aracılığıyla ücretsiz olarak yapılır. Başvuranların kimlik bilgileri talepleri üzerine, çocuk başvuranların kimlik bilgileri ise her durumda gizli tutulmaktadır. 6701 sayılı Kanun, TİHEK'e başvuruları sebebiyle kişilerin maruz kalacakları herhangi bir olumsuz muamelenin de ayrımcılık teşkil ettiğini belirtmektedir. Kurum ayrıca, tüm ayrımcılık yasağı ihlallerini resen inceleme yetkisine sahiptir. **(149.32 sayılı tavsiye)**

61. İspat zorunluluğu konusunda uygulanan genel esasın aksine, ayrımcılık yasağının ihlali iddiasıyla TİHEK'e yapılan başvurularda, başvuru sahibi iddiasını destekleyen kuvvetli emarelerin varlığını ortaya koyması hâlinde, söz konusu ihlalle suçlanan gerçek kişinin, kamu kuruluşunun veya özel hukuk tüzel kişinin, sözkonusu iddiaların aksini ispat etmesi gerekmektedir. Böylece, ayrımcılığa maruz kaldığını iddia eden kişi, TİHEK nezdindeki süreçte avantajlı bir konuma sahip olmaktadır.

62. TİHEK, yapılan inceleme sonucunda ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini tespit ettiği takdirde, söz konusu ihlalden sorumlu olan gerçek kişiler, kamu kuruluşları veya özel hukuk tüzel kişileri hakkında para cezası uygulayabilmektedir.

63. 2018'de, ayrımcılıkla mücadele görevi kapsamında TİHEK'e 371 başvuru yapılmıştır. Bu başvuruların 337'si, 6701 sayılı Kanunda belirtilen ayrımcılık temellerinden herhangi birine dayanmadığı gerekçesiyle reddedilmiş, 3 başvuru diğer kamu kuruluşlarına yönlendirilmiş, 37'si tanesi ise TİHEK tarafından kabul edilmiş ve incelemeleri yapılmıştır.

64. Kamu Denetçiliği Kurumunun, kamu kurumlarının ayrımcılığın önlenmesi ilkesine riayet edip etmediğini izleme yetkisi⁶ bulunmaktadır. Kuruma 2015'ten bu yana ayrımcılığa ilişkin 157 başvuru yapılmıştır. Kurum, toplumsal cinsiyet eşitliğini ana plan ve politikalara yerleştirilmesi amacıyla ayrımcılıkla mücadeleye öncelik verilmesi tavsiyesinde bulunarak 2017'den beri uygulanmakta olan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi"ne paydaş olarak önemli girdiler sağlamıştır. **(148.66,67 sayılı tavsiyeler)**

65. Ayrıca, Adalet Bakanlığı LGBTİ bireylere karşı ayrımcılıkla mücadele etmek amacıyla "Değerlendirme, Müdahale Araçları ve Rehabilitasyon Programlarının Geliştirilmesi Projesi" kapsamında "LGBTİ Hükümlülere Yönelik Müdahale Programı"nı uygulamaya koymuştur. Müdahale Programına göre LGBTİ hükümlüler, yetkili uzmanlardan psikiyatri desteği, psikolojik ve sosyal destek hizmeti almaktadır.

66. İlgili bölümlerde ayrımcılıkla mücadeleyle ilgili daha fazla bilgi sunulmaktadır.

Azınlıklar

67. Anayasal sistemimize göre, azınlıklar sadece Türkiye'nin taraf olduğu ikili ve çok taraflı anlaşmalarda tanımlanan ve kabul edilenleri

⁶ Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik uyarınca.

içermektedir. Bu çerçevede, Türkiye’de “azınlık hakları” 1923 Lozan Barış Antlaşmasıyla düzenlenmiştir.⁷

68. Azınlık olarak tanımlanmalarına bakılmaksızın, tüm Türk vatandaşları, Anayasa’da yer alan “kanun önünde eşitlik” ilkesine uygun olarak aynı temel hak ve özgürlüklere sahiptir. Ayrıca, gayrimüslim azınlıklar azınlık statüleri uyarınca kendi okullarını, ibadethanelerini, vakıflarını, hastane ve medya kuruluşlarını kurma, yönetme ve denetleme gibi çeşitli ilave özgürlüklerden yararlanmaktadır. **(148.56,150, 149.5 sayılı tavsiyeler)**

69. Türkiye, son EPİM turundan bu yana, cemaat vakıflarının mülkiyet hakları alanında önemli iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında Vakıflar Kanununda (5737 sayılı Kanun) yapılan değişikliklerle, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün (VGM) karar organı olan “Vakıflar Meclisi”, 8 Haziran 2018 tarihinde 56 adet taşınmaz malın tapusunu Süryani cemaati vakıfları adına tescil etme kararı almıştır. 2003 ve 2018 yılları arasında 1084 adet taşınmaz malın tapusu, Ermeni, Süryani, Keldani, Rum ve Bulgar da dâhil olmak üzere, cemaat vakıfları adına tescil edilmiştir. **(149.40, 150.47 sayılı tavsiyeler)**

70. Gayrimüslim azınlıkların vakıf kurul üyeleri seçiminde karşılaşılan sorunları giderecek bir düzenleme için hazırlıklar, azınlık mensuplarıyla istişare halinde sürdürülmektedir. VGM tarafından yayınlanan bir genelgeyle, ilgili düzenleme yürürlüğe girene kadar Vakıfların sorunsuz bir şekilde faaliyet göstermeye devam ederek işleriyle ilgili kararlar alabilmelerini sağlamak amacıyla, gayrimüslim yönetim kurulu üye sayısının ölüm veya istifa gibi sebeplerden dolayı azalması durumunda, vakıf kurullarına yeni üyeler atayabilme imkânı verilmiştir. **(148.78 sayılı tavsiye)**

71. Gayrimüslim azınlıklara mensup öğrenciler, ulusal müfredat derslerini alırken aynı zamanda kendi kültürleri ve dilleri hakkında da öğrenim görebilecekleri azınlık okullarına kaydolabilirler. 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibariyle anaokulundan liseye kadar toplam 59 azınlık okulu eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. **(149.15 sayılı tavsiye)**

72. 2013’te Gökçeada’da (İmroz) yeniden açılan Rum ilkokulunun yanı sıra, “Özel Gökçeada Rum Lisesi” yenilenmiş ve 2015’te yeniden açılmıştır. Adadaki ilk Rum ortaokulu olan Özel Gökçeada Rum Ortaokulu da 2015’te açılmıştır. Her iki okul da 2015-2016 eğitim öğretim yılından bu yana faaliyet göstermektedir. **(148.151 sayılı tavsiye)**

Din ve vicdan hürriyeti

73. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, din ve mezhep de dâhil olmak üzere hiçbir temelde ayırım yapmaksızın, tüm vatandaşların kanun önünde eşitliğini güvence altına almaktadır. Anayasamız, din ve vicdan hürriyetini, kimsenin ibadete zorlanamayacağını ve dini duygularının

⁷ Lozan Barış Antlaşması, 37.-45. Maddeler.

istismar edilmesine veya kötüye kullanılmasına izin verilmeyeceğini güvence altına almaktadır.

74. İlgili mevzuat, aynı zamanda tüm Türk vatandaşlarının din ve inançlarını özgürce yaşayıp ibadet edebilmelerini sağlamak için din ve vicdan hürriyetinin korunmasına yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

75. Gayrimüslim Türk vatandaşları inançlarına uygun şekilde yaşamakta ve herhangi bir engel olmaksızın dini törenler düzenleyebilmektedir. Örneğin Edirne Büyük Sinagogu (Balkanların en büyük ve Avrupa'nın üçüncü büyük Sinagogu) ve İstanbul'daki 120 yıllık Sveti Stefan Bulgar Kilisesi (Demir Kilise) dâhil olmak üzere, birçok ibadethane son EPİM turundan bu yana restore edilmiş ve yeniden ibadete açılmıştır. **(148.126 sayılı tavsiye)**

76. Aralık 2018'de İstanbul Bakırköy Belediyesi, Yeşilköy'de sıfırdan inşa edilmesi planlanan Süryani Kilisesi'nin yapımı için gerekli belgeleri onaylamıştır. Sayın Cumhurbaşkanımızın Ağustos 2019'da kilisenin temel atma törenine katılması, Türkiye'nin çok dinli ve hoşgörülü sosyal yapısını koruma konusundaki kararlılığını göstermektedir. **(148.114 sayılı tavsiye)**

77. 2016 yılında, AİHM'in "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi" ile ilgili kararını⁸ takiben, yeni bir müfredata yönelik öneriler içeren bir rapor hazırlamak amacıyla Adalet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubu kurulmuştur. Ayrıca Alevi katılımcıların da yer aldığı bir komisyon tarafından 2017'de sunulan rapordaki öneriler doğrultusunda, taslak bir müfredat hazırlanmıştır. Taslak müfredat STK'ların, öğretmenlerin, öğrencilerin ve ailelerinin önerilerini sunabilmeleri için internet ortamında kamuyla paylaşılmıştır. İlgili paydaşların önerilerini yansıtan nihai müfredat 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibariyle uygulanmaktadır. **(150.35 sayılı tavsiye)**

78. Bu dersi almamış öğrencilerin mağdur olmasını engellemek için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ne ait sorular üniversite giriş sınavlarında seçmeli olarak sorulmaktadır. Bu kapsamda, dersten muaf olan öğrenciler din kültürü ve ahlak bilgisi yerine felsefe sorularına cevap verebilmektedir. **(150.37 sayılı tavsiye)**

79. Türk vatandaşlarının yeni kimlik kartlarında kişilerin dinine dair herhangi bir ibare bulunmamaktadır ve bireyin özel talebine binaen kimlik kartları içerisindeki bir elektronik çipe kaydedilen dini inanç bilgisine hiçbir kurum doğrudan erişim yetkisine sahip değildir.

80. Mahkûm ve tutuklular Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından atanan görevlilerce verilen dini dersler ve seminerleri de kapsayan dini hizmetlerden yararlanabilmektedir. Gayrimüslim mahkûm ve tutuklular da dini kitaplara erişebilmekte ve dini ve manevi destek alabilmek için din görevlileriyle görüşebilmektedir. **(148.115 sayılı tavsiye)**

⁸ Mansur Yalçın ve diğerleri / Türkiye (21163/11) 16 Eylül 2014 tarihli AİHM kararı.

Basın ve İfade Özgürlüğü

81. Basın ve ifade özgürlüğü Anayasa ve diğer ilgili mevzuatla güvence altına alınmıştır. Türkiye’de basın ve ifade özgürlüğü alanında uluslararası standartlardan faydalanan aktif ve çoğulcu bir medya topluluğu bulunmaktadır.

82. Türkiye, basın ve ifade özgürlüğünü genişletmeye yönelik çabalarını sürdürmeye kararlıdır. YRS bu amaca hizmet edecek birçok adım içermektedir. Bu bağlamda, terörle mücadele mevzuatı da dâhil olmak üzere ulusal mevzuatın YRS süreci içerisinde ele alınması planlanmaktadır. Bu kapsamda, ifade özgürlüğüne ilişkin mevzuat ve uygulama analiz edilecek, bireylerin hak ve özgürlüklerini genişleten hükümler getirilecek, ifade özgürlüğünü ilgilendiren yargı kararlarına karşı kanun yolu güvencesi artırılacaktır. Ayrıca, İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (Kanun No. 5651) ile diğer kanunlarda yer alan erişimin engellenmesine ilişkin düzenlemeler gözden geçirilecektir. **(148.14,115,121,124,127, 150.16 sayılı tavsiyeler)**

83. AB ve AK ortak çalışması olan ve Adalet Bakanlığı’nın işbirliğiyle yürütülen “Türk Yargısının İfade Özgürlüğü Alanında Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi” Türkiye’de ifade özgürlüğünün korunmasına katkıda bulunmayı ve ifade özgürlüğüne ilişkin AİHM içtihadının Türk yargı sisteminde uygulanmasını arttırmayı amaçlamaktadır. Ekim 2014 ve Mart 2017 tarihleri arasında yürütülen proje kapsamında, hâkim ve savcılar için hizmet içi eğitimler ve staj programları, yuvarlak masa toplantıları, dört uluslararası çalıştay ve bir uluslararası sempozyum gerçekleştirilmiş ve hakim ve savcılar AİHM’de eğitim programlarına gönderilmişlerdir. **(148.104,105 sayılı tavsiyeler)**

84. Ayrıca, stajyer hâkim ve savcılara eğitim müfredatı içerisinde düzenli olarak ifade özgürlüğü dersleri verilmektedir.

85. Yerli ve yabancı basın mensupları için medyaya özgür erişim sağlanmıştır ve mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla kendilerine basın kartları verilmiştir. Basın kartları, basın mensupları arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin Basın Kartı Yönetmeliği doğrultusunda verilmektedir. Buna göre, Ekim 2019 itibarıyla, 12.830 ulusal basın mensubuna basın kartı çıkartılmıştır. Türkiye’de yaşayan uluslararası basın mensuplarının akreditasyonları ve basın kartları da yıllık olarak yenilenmektedir. 2018 yılında, 41 ülkeden 341 basın mensubu, 2019 Eylül ayı itibarıyla 49 ülkeden 343 yabancı basın mensubu ülkemize akredite olmuş ve basın kartı almıştır. **(150.41 sayılı tavsiye)**

Barışçıl Toplantı ve Örgütlenme Hakkı

86. Barışçıl toplantı ve örgütlenme hakkı Anayasa (33. ve 34. maddeler) ve ilgili ulusal mevzuat tarafından güvenceye alınmış demokratik bir haktır.

87. 2014 yılı Demokratikleşme Paketi bağlamında, toplantı hakkının kapsamı daha da genişletilmiştir.

88. 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile milletvekili sayısı 550'den 600'e yükseltilmiş; milletvekili seçimlerine aday olma yaşı 25'ten 18'e düşürülmüştür. Başkanlık seçimi ve genel seçimler her beş yılda bir aynı gün gerçekleştirilir. Bu değişikliklerle temsil yetkisine daha fazla katılım sağlanması amaçlanmaktadır.

89. Barışçıl toplantı ve gösteriler Anayasaya ve ulusal mevzuata uygun olması halinde herhangi bir müdahale olmaksızın gerçekleştirilir. Buna göre, 2018 yılında 46.389 gösteri ve 2019 yılında (Ekim ayı itibarıyla) 39.918 gösteri yapılmıştır. Kolluk kuvvetleri, mevzuata uymamaları sebebiyle 2018 yılında bunların yalnızca % 0,8'ine ve 2019 yılında % 0,7'sine müdahale etmiştir. **(149.35,41,42 sayılı tavsiye)**

90. "Göz Yaşartıcı Gazlar, Gaz ve Savunma Tüfekleri ile Bunlara Ait Teçhizat ve Mühimmatın Kullanımı, Depolanması ve Kullanıcı Personelin Eğitimine Dair Yönerge" 28 Mayıs 2016'da yürürlüğe girmiştir; böylece bu alanda var olan farklı yasal düzenlemeler birleştirilmiş bulunmaktadır. Yönerge, göz yaşartıcı gazlar ve savunma tüfeklerinin amacına uygun kullanımı, teçhizat ve mühimmatın kullanım ve saklanması ile bir müdahale öncesinde, sonrasında veya müdahale sırasında izlenmesi gereken usullere ilişkin özel kuralları düzenlemektedir.

91. Ocak 2019'da göz yaşartıcı gaz tüfekleri ve mühimmatların kullanımından sorumlu çevik kuvvet personeline hizmet içi eğitim verilmiştir. **(149.38 sayılı tavsiye)**

92. 2018 ve 2019 (Ekim ayı) itibarıyla, toplamda 36.770 Emniyet Genel Müdürlüğü personeline, göz yaşartıcı gaz kullanımı, toplumsal olaylara müdahale, insan hakları ve orantılı güç kullanımı hakkında hizmet içi eğitim verilmiştir. **(149.36 sayılı tavsiye)**

İşkence ve Kötü Muamele Yasağı

93. Türkiye, 2003 yılından bu yana "işkenceye sıfır tolerans" politikasını kabul etmiş, her türlü işkence ve kötü muameleyi önlemek, soruşturmak, kovuşturmak ve cezalandırmak amacıyla kapsamlı bir mevzuat düzenlemesi yapmış ve ilgili önlemleri almıştır.

94. 2013 yılında, işkence suçuna ilişkin zamanaşımı tamamen kaldırılmıştır.

95. İşkence, 23 Ocak 2017 tarihli 682 No.lu Kanun Hükmünde Kararname'yle devlet memurluğundan çıkarılma gerekçelerinden biri olarak kabul edilmiştir.

96. Tüm işkence ve kötü muamele iddiaları derhal yetkili makamların dikkatine getirilmekte, adli ve idari mercilerce usulüne uygun olarak soruşturulmaktadır.

97. Soruşturmaların etkinliğini arttırmak amacıyla, Adalet Bakanlığı, 20 Şubat 2015 tarihinde, 158 sayılı bir Genelge yayınlamış ve insan hakları ihlalleri, bilhassa işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin

soruşturmaların, bizzat Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcısı tarafından atanmış bir Cumhuriyet Savcısı tarafından yürütüleceğini belirtmiştir.

98. Ceza Muhakemesi Kanununa (Kanun No. 5271) getirilen Ek Madde 1 ile kolluk görevlileri hakkında işkence iddiasıyla açılan soruşturmanın Cumhuriyet savcılarınca bizzat ve öncelikle yapılacağı düzenlenmiştir. Bu suçtan dolayı yapılacak kovuşturma ve kanun yolu süreçleri de öncelikli olarak yürütülecektir. Söz konusu düzenleme, işkence suçuna ilişkin adli süreçlere öncelik tanımıştır. **(148.109 sayılı tavsiye)**

99. Aralık 2017 - Mayıs 2019 tarihleri arasında Adalet Bakanlığı tarafından Avrupa Konseyi'nin "Kötü Muamele İddialarının Etkili Soruşturulması ve Cezasızlıkla Mücadelenin Geliştirilmesi" Projesi yürütülmüştür. Proje, kötü muamele ve cezasızlıkla mücadelede etkin bir şekilde soruşturma yürütebilmeleri için hâkim ve savcılarının kapasitelerinin geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. **(148.109 sayılı tavsiye)**

100. Ceza infaz kurumları idari denetim kapsamında Adalet Bakanlığı müfettişleri, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü kontrolörleri ve ceza infaz kurumlarından sorumlu Cumhuriyet Savcıları tarafından denetlenmektedir.

101. Kötü muamele iddialarına ilişkin, 2015 yılında 225, 2016 yılında 363, 2017 yılında 382, 2018 yılında 638 ve 2019 yılında (Mayıs ayı itibarıyla) 309 ceza infaz kurumu personeli hakkında adli ve/veya idari işlem yürütülmüştür. Mayıs 2019 itibarıyla, 161 personele ilişkin adli soruşturma, 2 personele ilişkin adli kovuşturma devam etmektedir. Ayrıca, 16 personele disiplin cezası verilmiştir ve 118 personele ilişkin idari soruşturma devam etmektedir.

102. Mayıs 2016 tarihli ve 6713 sayılı kanunla Kolluk Gözetim Komisyonu kurulmuştur. Bir denetim kurulu olan Komisyon, kolluk kuvvetleri aleyhine yürütülen tüm kovuşturmalar ve disiplin soruşturmaları için ortak bir veri tabanı oluşturarak kolluk kuvveti birimlerinin etkinliğini ve şeffaflığını arttırmayı amaçlamaktadır. İlâveten, 6713 sayılı Kanunun Uygulanmasına ilişkin Yönetmelik, 7 Ağustos 2019 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. **(148.18, 149.11 sayılı tavsiyeler)**

103. Adli ve idari mekanizmalara ilâveten, Kamu Denetçiliği Kurumu ve TİHEK, işkence ve kötü muamele şikâyetlerini incelemekte ve kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerleri denetlemektedir. Kamu Denetçiliği Kurumu yetkililere önceden bilgilendirme yaparken, UÖM olarak belirlenen TİHEK yetkililerden izin almaksızın saha ziyaretleri gerçekleştirmektedir.

104. UÖM görevi uyarınca TİHEK 2018 yılı içerisinde 27 ziyaret gerçekleştirmiş ve 19 rapor hazırlamıştır.

105. Ekim 2018'de, Kamu Denetçiliği Kurumu ceza infaz kurumlarının işleyişinden sorumlu kamu kurumları ve STK'larla görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde yapılan değerlendirmeler ışığında Sincan,

Silivri, Bakırköy, Maltepe, Ümraniye, İzmir (Aliağa), Diyarbakır, Çankırı ve Elazığ ceza infaz kurumlarını ziyaret etmiş ve incelemeler yürütmüş; mahkûm ve tutuklularla görüşmeler yapmıştır. Ardından, Kamu Denetçiliği Kurumu tüm paydaşların katıldığı bir çalıştay düzenlemeye ve ceza infaz kurumlarının işleyişiyle ilgili özel bir rapor hazırlamaya karar vermiştir.

106. Parlamenter denetimin bir parçası olarak Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu üyeleri kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları yerleri incelemekte, gözaltında tutulan kişilerin yanı sıra mahkûm ve tutuklularla görüşmeler yapmaktadır.

107. Ayrıca, STK temsilcilerinden oluşan il ve ilçe İnsan Hakları Kurulları ceza infaz kurumlarını ziyaret etmekte ve incelemeler yapmaktadır. Ceza İnfaz Kurumları İzleme Kurulları da en az iki ayda bir ziyaret gerçekleştirmektedir.

108. Bu mekanizmaların yanı sıra, 15 Temmuz darbe girişiminden sonra ceza infaz kurumlarında işkence veya kötü muameleye ilişkin medyada yer alan bütün iddiaları takip etmek, bu iddiaları soruşturulmak üzere ilgili makamlara iletmek ve sonuçlarının kamuoyuna duyurulmasını sağlamak üzere Adalet Bakanlığı bünyesinde bir birim oluşturulmuştur.

109. Ceza infaz kurumlarının koşullarının BM ve AK standartlarına uygun şekilde iyileştirilmesi için çaba gösterilmektedir. Bu standartları karşılamayan ceza infaz kurumları kapatılmakta ve yerlerine fiziki, sosyal ve kültürel faaliyetlere olanak sağlayacak elverişli kuruluşlar inşa edilmektedir. Bu bakımdan, çağdaş infaz rejimine uygun ceza infaz kurumlarının inşa çalışmaları 2019 yılı yatırım programı kapsamına alınmıştır. **(149.21 sayılı tavsiye)**

110. Ayrıca, ceza infaz kurumları personeline mahkûm haklarına ilişkin hizmet içi eğitimler verilmektedir. Bu bağlamda, yaklaşık 65.000 personel eğitim almıştır. Hizmet içi eğitimlerin standardizasyonu ve sayılarının artırılmasına yönelik çalışmalar sürmekte, uluslararası ve bölgesel işbirliği faaliyetleri yakından takip edilmektedir. Buna göre, Türkiye, 2016 yılından beri Avrupa İnfaz Sistemleri Personeli Eğitim Ağı toplantılarına aktif olarak katılmaktadır. **(148.50 sayılı tavsiye)**

111. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (Kanun No. 5275) uyarınca ağır bir hastalık veya engellilik sebebiyle cezaevi koşullarında yaşamını sürdüremeyecek mahkûmların cezalarının infazı belli koşullarda ertelenebilmektedir. **(149.9 sayılı tavsiye)**

Eğitim Hakkı

112. Tüm çocuklar için on iki yıllık zorunlu eğitimi öngören Türk milli eğitim sistemi, her bireyin farklılığına saygı duyup değer verirken çocukların problem çözme, eleştirel düşünme ve inovasyon becerilerini de arttırmayı amaçlamaktadır. Müfredat adalet, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerlerin altını çizmektedir.

113. Kapsayıcılık, zorunlu eğitimin tüm basamaklarında müfredatın temel prensipleri arasındadır. Bu amaçla, tüm okul materyalleri, insan haklarının evrenselliği ilkesine ve toplumu ayrıştıracak içerikleri engelleme amacına uygun şekilde hazırlanmaktadır.

114. MEB, okul öncesi eğitimde ve ilköğretimde insan haklarına yönelik farkındalığı arttırmak amacıyla 2018 yılında “Temel Eğitim Kurumlarında Demokrasi Kültürünün Güçlendirilmesi Projesi” başlatmıştır. Bu kapsamda öğretmenlere yönelik “İnsan Hakları ve Demokratik Vatandaşlık” kursu programı uygulamaya konulmuştur. **(148.27 sayılı tavsiye)**

115. Kırsal alanda eğitimi destekleme kapsamında MEB “Gezici Öğretmen Sınıfı” programını geliştirmiştir. Bu program kapsamında bir öğretmen, şoför ve yardımcı personel araçla dolaşarak yeterli sayıda öğrenci olmadığı için anaokulu açılmayan uzak bölgelerde saat kısıtlaması olmaksızın okul öncesi eğitim sunmaktadır. Bu program 2017-2018 eğitim öğretim yılından beri uygulanmaktadır. 2018-2019 eğitim öğretim yılında 37 öğretmen 148 köye giderek 680 çocuğa okul öncesi eğitim vermiştir. Teknolojiye erişim açısından fırsat eşitliği sunmak amacıyla, bazı kırsal bölgelerde kablosuz internet kurulmuş ve interaktif materyaller kullanılmıştır. **(148.134,138 sayılı tavsiyeler)**

116. Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerindeki 15 ilde 2015-2017 yılları arasında uygulanan “Özellikle Kız Çocuklarının Okula Devam Oranlarının Artırılması”⁹ projesi, kız çocuklarının okullaşma oranını artırmak ve ailelerin kız çocuklarının eğitimi konusunda bilinçlendirilmelerini sağlamayı hedeflemiştir. Proje kapsamında, öğretmenler, kolluk kuvvetleri ve sağlık personeli dâhil olmak üzere 18.516 yerel kamu çalışanı ve din görevlisi toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygınlaşması, kızların eğitimi ve iletişim gibi konularda eğitimler almıştır. Ayrıca, proje kapsamında illerde oluşturulan “il ziyaret ekipleri”, 9424 aileyi ziyaret ederek, kızlarını okula göndermeye ikna etmek için onlarla görüşmüş ve 3319 öğrencinin eğitim kurumlarına kayıt yaptırmasını sağlamıştır¹⁰. **(148.77,136 sayılı tavsiyeler)**

117. Kızların zorunlu eğitimini teşvik etme çabalarına ek olarak, Türkiye, yükseköğretimde ve akademiye kadınların karşılaştığı engelleri ortadan kaldırmak ve kadınların yaşam ve deneyimlerini akademik çalışmanın merkezine koymak için çeşitli önlemler almaktadır. Hâlihazırda, 14 Türk üniversitesinde sosyoloji ve siyaset bilimi bölümleri altında kadın çalışmaları alanında yüksek lisans veya doktora programı bulunmaktadır. Ayrıca, akademiye taciz, şiddet ve psikolojik baskı/mobbing gibi kız öğrencilerin ve kadın öğretim üyelerinin karşılaştığı zorluklara karşı kapsamlı tedbirler almak amacıyla 2015 yılında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) bünyesinde “Akademiye Kadın Çalışmaları” birimi oluşturulmuştur. **(148.64 sayılı tavsiye)**

⁹ Proje kapsamında yürütülen faaliyetlerle ilgili daha fazla bilgi Projenin <http://kizlarinegitimi.meb.gov.tr/> adresinde bulunabilir.

¹⁰ 2017-2018 eğitim öğretim yılında hem kız hem erkek öğrencilerin okula gitme oranları için 132. paragrafa bakınız.

118. Türkiye, eğitime devam etmekte zorlanan ve maddi sebeplerden dolayı çalışmaya zorlanan öğrencilere maddi destek sağlamaktadır. Bu çerçevede, 2016-2017 eğitim öğretim yılında 8.760 öğrenciye 850.733 TL, 2017-2018 eğitim öğretim yılında 7.930 öğrenciye 800.960 TL maddi destek sağlanmıştır. **(148.137 sayılı tavsiye)**

119. Engellilerin eğitimini teşvik etmek Türkiye'nin eğitim politikasının temel hedefleri arasındadır. Özel eğitime ihtiyaç duyan kişilerin bu hizmetten diğer çocuklarla aynı sınıfta ya da eğitimleri için gerekli özel materyallerle donatılmış “özel eğitim sınıfları”nda yararlanabilmelerini sağlayan “MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği” 2018 yılında yayımlanmıştır. Örneğin, müfredat ve öğretim kaynaklarını geliştirmek için önemli planlama ve araştırmaların yapıldığı “SERÇEV Engelsiz Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi”nde serebral palsili 200 öğrenci “çapraz kaynaştırma” yöntemi ile engelli olmayan akranlarıyla birlikte eğitim görmektedir. SERÇEV Lisesi, 2018 Dünya Serebral Palsi Günü Ödülleri'nde “yılım en iyi projesi” seçilmiştir. **(148.139,141 sayılı tavsiyeler)**

120. “Kapsayıcı Eğitim Programı” başlıklı proje, hafızasında ders kitapları da dâhil olmak üzere 300.000 kitap saklayabilen Braille kabartma ekran okuma ve not cihazlarının Türkiye genelindeki okullara dağıtılması suretiyle 2015 yılından beri uygulanmaktadır. 10.000'in üzerinde görme engelli öğrenci her yıl sözkonusu cihazlardan yararlanmaktadır. Bir başka MEB projesi olan ve UNICEF ile ortak yürütülen “Engelli Olan Çocuklar İçin Kapsayıcı Erken Çocukluk Eğitimi (2017-2020)”, kanıta dayalı verilerden hareketle, ailelerin, çocuklara bakan kişilerin ve kanaat önderlerinin kapsayıcı eğitim hakları konusundaki farkındalıklarını artırmak suretiyle okul öncesi eğitime kayıtlı engelli çocuk sayısını artırmayı amaçlamaktadır. Proje, kapsayıcı eğitim ortamlarını teşvik etmek için öğretmenler, yöneticiler ve diğer eğitim personelini gerekli bilgi ve becerilerle donatmaktadır. **(148.145 sayılı tavsiye)**

121. Sivil toplum tarafından belirtildiği gibi, yükseköğrenim imkânı engellilerin yetişkinliklerini toplumun aktif üyeleri olarak sürdürmeleri için önemlidir. Buna bağlı olarak, YÖK, yükseköğretim kurumlarında engelli kişilerin karşılaştığı sorunların üstesinden gelme çabalarını hızlandırmıştır. Bu çerçevede, “Engelsiz Üniversite Ödülleri” ilk olarak 2018 verilmeye başlanmıştır. 2019 yılında, Türkiye genelindeki 28 üniversite “mekanda erişilebilirlik”, “eğitimde erişilebilirlik” ve “sosyo-kültürel faaliyetlerde erişilebilirlik” kategorileri altında ödül almaya hak kazanmıştır. **(148.146 sayılı tavsiye)**

122.“Yaşayan Diller ve Lehçeler” dersi kapsamında seçmeli dersler okutulmaktadır. Kürtçe (Kurmanca ve Zazaca), Adıgece ve Abazaca ile Lazca'ya ek olarak, devlet okullarında 2017-2018 eğitim öğretim yılında Arnavutça ve Boşnakça dersleri de verilmeye başlanmıştır. 2016-2017 ve 2017-2018 eğitim öğretim yıllarında “Yaşayan Diller ve Lehçeler” dersi kapsamında ders alan öğrenci sayısı sırasıyla 67.144 ve 47.624'tür.

123. Türkiye, kamu çalışanlarının insan hakları konusunda bilinçlendirilmesine büyük önem vermektedir. Bu kapsamda, 10.671 hakim ve savcı adayı, 2015 ve 2019 yılları arasında insan hakları, AİHM ve AİHM içtihadı ile insan hakları hukuku konularında eğitimler almıştır. Ayrıca, polis memurlarına verilen eğitimlerin hepsi insan hakları konusunda dersler içermektedir. Bu doğrultuda, 2017 ve 2018 yıllarında sırasıyla 54.295 ve 103.126 kolluk kuvveti personeline insan hakları konusunda eğitim verilmiştir. **(148.104,105 sayılı tavsiye)**

Kadın Hakları

124. Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi ve kadınların tüm yaşam alanlarında eşit hak ve fırsatlara sahip olmalarının sağlanması 11. Kalkınma Planının (2019-2023) ve 10. Kalkınma Planının (2014-2018) ana hedefleri arasındadır. Bu çerçevede, kadın istihdamını artırmak, kadın girişimcileri desteklemek ve annelerin işgücüne katılımını sağlamak için çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre, 2016 yılında, yeni doğum yapmış kadınların yarı zamanlı çalışma hakları düzenlenmiş ve çocuk evlat edinen ailelere biyolojik ebeveynler ile aynı doğum / babalık izni hakları verilmiştir. Ayrıca, 2018'den bu yana, işverenler, kadın çalışanların çocuklarına sağlanan kreş veya gündüz bakımevi yardımları için gelir vergisinden muaftır. İlave kadın personel istihdam eden işverenlere çeşitli teşvikler sağlanmaktadır. **(148.57,65,68,71,72,80 sayılı tavsiyeler)**

125. “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı”, 2018-2023 yılları arasında devlet kurumları, özel sektör, sivil toplum ve üniversiteler de dâhil olmak üzere çeşitli aktörlerin stratejik amaçlarını ve faaliyetlerini içeren kapsamlı bir çalışma olarak uygulamaya konmuştur. Bu çalışma, kadınların eşit fırsatlara erişmelerini sağlamayı amaçlamakta ve güçlendirilmeleri için beş temel politika eksenini belirlemektedir: eğitim, ekonomi, sağlık, karar alma mekanizmalarına katılım ve medya. “Yasal düzenlemeler”, “sivil toplum ve yerel yönetimlerle işbirliği” ve “kırsal alanlarda yaşayan kadınlar” gibi kesişen politika alanları Eylem Planında belirtilen tüm ana hedefler, stratejiler ve faaliyetler içinde tanımlanmış ve dikkate alınmıştır. **(148.40,47,58,62,64, 149.14 sayılı tavsiyeler)**

126. Aile içi şiddet de dâhil olmak üzere kadına yönelik her türlü şiddeti önlemek ve mağdurlara etkin koruma sağlamak için “2016-2020 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı” yürürlüğe girmiştir. Ulusal Eylem Planının 81 ilde etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak için geliştirilen il eylem planları altı aylık dönemlerle izlenmektedir. **(148.46,73,74,96,97,98,111,112, 149.6,7 sayılı tavsiyeler)**

127. Kadına yönelik şiddet mağdurları için kurumsal destek hizmetleri sayıca artmıştır. Türkiye genelinde 145 kadın sığınma evine ek olarak, 2012'den beri faaliyet gösteren Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri, şu anda 81 ilin 80'inde hizmet vermektedir. “183 Sosyal Destek Hattı” ihtiyacı olan kadın ve çocuklara psikolojik, hukuki ve ekonomik yardım sağlayan önleyici bir mekanizma olarak 7/24 çalışmaktadır. Ücretsiz olan destek hattı Arapça ve Kürtçe olarak da hizmet vermenin yanısıra,

metin ve 3G yoluyla da şikâyet alabildiği için işitme engelli dostudur. **(148.69,95,101,102, 149.18 sayılı tavsiyeler)**

128. Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planlarının (2017-2019) dört ana politika ekseninden biri, kayıt dışı işgücüyle mücadele etmeyi ve kadınların işgücüne katılımını arttırmayı amaçlayan “özel politika gerektiren grupların istihdam oranını artırmak” ve 2023 yılına kadar bu oranın % 41’e ulaşmasını sağlamaktır. Bu kapsamda ilk Kadın İstihdamı Eylem Planı (2016-2018) hazırlanmıştır. Uygulanan politikalar sonucunda, 2014 ve 2018 yılları arasında, kadınların istihdam oranı %26,7’den %29,4’e, işgücüne katılım oranı %30,3’ten %34,2’ye yükselmiştir. **(148.57,72,80,133 sayılı tavsiyeler)**

129. Kadın milletvekillerinin meclisteki oranı 2002’de %4,4’ten 2018’de %17,45’e yükselmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin ilk kabinesinde iki kadın bakan (%12,5) vardır. **(148.57,70,76,80 sayılı tavsiyeler)**

130. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalığı arttırmak, sosyal tutumları değiştirmek ve kadına yönelik şiddetle mücadele etmek için polis memurları, sağlık personeli, hâkimler ve savcılar dâhil olmak üzere çeşitli gruplar için eğitimler düzenlenmiştir. İlgili konular, çeşitli eğitim seviyelerinde kurumların müfredatlarına dâhil edilmiştir. Bu konularda broşürler Türkçe ve Arapça olarak her yıl yayınlanmaktadır. **(148.60,98 sayılı tavsiyeler)**

131.Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda, Sağlık Bakanlığı ile Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) arasında, hassas gruplar ile toplumun geri kalanı arasındaki cinsiyet eşitliği ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimdeki farkı azaltmayı amaçlayan “üreme sağlığı hizmetlerine erişim”, “istenmeyen veya riskli gebelikler” ve “cinsel ve cinsiyet temelli şiddet” konularını kapsayan bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. **(149.44 sayılı tavsiye)**

132. Yaşam boyu öğrenme sisteminin verimliliğini artırmak ve dezavantajlı kadınların uzaktan eğitim ve açık öğrenim de dâhil olmak üzere eğitime erişimini desteklemek için “Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi (2014-2018)” uygulamaya konmuştur. Bu çerçevede, kadınlar arasında okuryazar olmayanların oranı (altı yaşın üzerinde) 2000 yılında %19.4’ten 2017’de %5.4’e düşmüştür. 2017-2018 eğitim öğretim yılı için kızların okullaşma oranı ilköğretimde %91,6 (erkekler:% 91,4), ortaöğretimde %83,3 (erkekler:% 83,7) ve yükseköğretimde % 47,3’tür (erkekler:% 43,9). **(148.64,77,135,136 sayılı tavsiyeler)**

133. Taciz, özellikle 2016 tarihli 6701 sayılı Kanun’da bir ayrımcılık türü olarak düzenlenmiştir. Buna göre, kamu veya özel hizmet sağlayıcıları tarafından veya işyerlerinde, herhangi bir bağlamda taciz veya başka bir ayrımcılığa maruz kaldığını iddia eden kadınlar, TİHEK’e başvurabilir ve kamu kurumlarına veya özel kuruluşlara ceza verilmesini sağlayabilirler. **(148.17,60,66,67, 150.12,26 sayılı tavsiyeler)**

Çocuk Hakları

134. Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 44. maddesi uyarınca hazırlanan “Birleştirilmiş Dördüncü ve Beşinci Periyodik Raporu”nu, 29 Mart 2019 tarihinde Çocuk Hakları Komitesine sunmuştur.

135. Türkiye, 2017 yılında “Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol”ü onaylamıştır. İhtiyari Protokolün onaylanmasına ilişkin Karar (No: 1717/10836), 7 Aralık 2017 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış ve 26 Mart 2018'de yürürlüğe girerek protokolün onaylanmasına ilişkin ulusal yasal süreç sonuçlandırılmıştır. **(148.1,3,4 sayılı tavsiyeler)**

136. Çocukların hayatlarının her alanında geliştirilmesi için dokuz somut hedef belirleyen “Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2013-2017)” uygulamaya konulmuştur. Devlet politikasının her alanında çocuğun menfaatlerini en iyi şekilde gözetmek için, Kalkınma Planları, Cumhurbaşkanlığı yıllık programları ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) Strateji Belgesi (2013-2019) gibi çeşitli politika belgeleri çocuk haklarının geliştirilmesine ilişkin hükümler içermektedir. Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi (2014-2019), çocuklar için koruyucu ve önleyici hizmetler sağlamak amacıyla uygulanmaya devam etmektedir. **(148.28,44,49 sayılı tavsiyeler)**

137. “Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Ulusal Programı (ve Eylem Planı)” 2017-2023 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Program kapsamında çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması amacıyla gerekli önlemlerin alınması için ilgili tüm kamu kurumlarına yönelik özel hedefler belirlenmiş; özellikle “sokakta çalışan”, “küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışan” ve “gezici ve geçici tarım işlerinde çalışan” gibi öncelikli hedef grupları tanımlanarak bu durumu ortadan kaldırmak için kapsamlı önlemler alınmıştır. **(148.86,87,88,94,137 sayılı tavsiyeler)**

138. Çocuklara yönelik ihmal, istismar veya şiddet vakalarını önlemek ve zamanında müdahale etmek amacıyla kurulan “Uzman Müdahale Ekipleri” Aralık 2018'den itibaren 81 ilde çalışmaya başlamıştır. **(148.89, 149.17 sayılı tavsiyeler)**

139. “183 Sosyal Destek Hattı”¹¹, her türlü istismar ve şiddet mağduru çocuğa acil yardım sunmakta, “2016-2020 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı”¹² da çocuklara yönelik şiddeti önleme konusunda kapsamlı tedbirler içermektedir. **(148.82,111 sayılı tavsiyeler)**

140. “Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadeleye İlişkin İl Eylem Planları” taslağı, 2017 yılında erken ve zorla evlendirilme oranlarının

¹¹ Bk. par. 127.

¹² Bk. par. 126.

yüksek olduğu illerdeki ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileriyle kapsamlı görüşmeler yapıldıktan sonra hazırlanmıştır. Aynı zamanda, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 5.3 ile uyumlu olarak, “Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023)” için hazırlıklar yerel yönetimler ve STK'lar dâhil olmak üzere tüm ilgili paydaşlarla işbirliği içinde başlatılmıştır. **(148.99,100,103, 149. 20 sayılı tavsiyeler)**

141. AÇSHB bünyesinde faaliyet gösteren “Sosyal Medya Çalışma Grubu”, çocukların internet ortamında istismardan korunması için Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu ve Güvenlik Genel Müdürlüğü'nün Siber Suçlarla Mücadele Dairesi ile işbirliği içinde çalışmaktadır. **(148.39 sayılı tavsiye)**

142. Çocuklarına maddi destek sağlayamayan ailelere “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti” verilmektedir. Bu hizmet, ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak mali kaynaklarının bulunmamasından ötürü sosyal hizmetler kontrolüne alınacak olan çocukların aile birliğinin korunmasını, aynı zamanda ailelerine psiko-sosyal destek sağlanmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca maddi zorluklar nedeniyle okulu bırakan çocukların zorunlu eğitimlerine devam etmelerini sağlamaktadır. **(148.39,113,137 sayılı tavsiyeler)**

Engelli Hakları

143. Türkiye, 26 Mart 2015 tarihinde Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye (EHİS) Ek İhtiyari Protokolü onaylamıştır. **(148.1.4 sayılı tavsiye)**

144. 2013 yılında başlatılan “EHİS'nin Uygulanma ve İzlenme Kapasitesinin Desteklemesi Projesi” 2016 yılına kadar devam etmiştir. Proje, EHİS'de belirtilen engelli haklarının tüm kamu kurumlarında çeşitli bilinçlendirme faaliyetleriyle desteklenmesini amaçlamıştır. EHİS'de her bir hakkın gerçekleştirilme seviyesini belirlemek için söz konusu proje kapsamında gösterge tabloları da oluşturulmuştur. **(148.140 sayılı tavsiye)**

145. AÇSHB himayesinde “Engelli Hakları Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı” taslağı hazırlıkları devam etmektedir. Sivil toplum dâhil tüm paydaşlarla işbirliği içinde yürütülen süreç, EHİS'e ve uygulanma yöntemlerine uygun olarak engellilerin haklarının geliştirilmesine yönelik yasal, kurumsal ve uygulamaya ilişkin önlemleri içeren kapsamlı bir belge oluşturmayı amaçlamaktadır. **(148.142 sayılı tavsiye)**

146. 2013 yılında engelli kişiler için erişilebilirlikle ilgili uygulamaları izlemek amacıyla 81 ilde kurulan “Erişilebilirlik İzleme ve Denetim Komisyonları”, 2015 yılında engelli kişilere hizmet vermeyen toplu taşıma araçları ve kamu binaları gibi tüm kamu hizmet sağlayıcıları için ceza uygulamasına başlamıştır. Ayrıca, 2017 yılında “Şehirler Arası Yolcu Taşıma Hizmeti ile Servis ve Turizm Taşımacılığı Hizmetinin Erişilebilir Hâle Getirilmesine dair Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir. **(148.143 sayılı tavsiye)**

147. Erişilebilirlikle ilgili tüm harcamalar için, kamu kurumları tarafından 2018 bütçesi için hazırlanan harcama planlarında kullanılacak özel bir bütçe kodu belirlenmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında 7.758.000 TL ve 4.430.000 TL erişilebilirlik projelerine aktarılmış, sözkonusu projeler için 38 devlet dairesi ve 35 hastane pilot alan olarak belirlenmiştir. **(148.147 sayılı tavsiye)**

148. 2017 yılında engelli çocuklar için erişilebilirlik standartlarının belirlenmesi amacıyla “Çocuklar İçin Yapılı Çevrede Erişilebilirlik Rehberi” hazırlanmıştır. **(148.145 sayılı tavsiye)**

149. 2013 ve 2018 yılları arasında 5.000 yerel yönetim ve kamu kurumu personeline erişilebilirlik eğitimleri verilmiştir. Ayrıca, yükseköğretimde erişilebilirlik konusunda farkındalık yaratmak amacıyla 2018'de 183 üniversiteden temsilcilerin katılımıyla “Erişilebilir Üniversiteler” başlıklı toplam beş seminer düzenlenmiştir. **(148.146 sayılı tavsiye)**

150. Engelli kişilerin oy kullanma haklarını desteklemek için, evlerinden çıkamayan kişilere 2018'den beri oy sandıkları ulaştırılmaktadır. Bugüne kadar 22.951 kişi bu hizmetten yararlanmıştır. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan genel seçimlerde tüm engelli seçmenlerin %78,05'i oy kullanabilmiştir. **(148.142 sayılı tavsiye)**

151. “Engelli Bireyler için Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi”nin (2011-2014), engellilerin kendilerine sunulan kamusal ve kurumsal hizmetlere ilişkin taleplerini dile getirmelerinde ve gelecekteki hizmetlerin planlanmasında söz sahibi olmalarında etkili olduğunun görülmesi üzerine 2018'den beri bir izleme projesi uygulanmaktadır. Özellikle zihinsel engelli kişileri hedef alan izleme projesi, toplum temelli hizmetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması aracılığıyla bu kişilerin toplumsal içermelerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. **(148.147 sayılı tavsiye)**

152. Türk İşaret Dilinin kullanımını yaygınlaştırmak için 2015-2017 yılları arasında kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Bu bağlamda, anadili Türk İşaret Dili olan 116 kişiden veri toplanmıştır. Araştırma, “Güncel Türk İşaret Dili Sözlüğü” ve 2017 yılında İngilizce çevirisiyle birlikte basılan “Türk İşaret Dili Dilbilgisi Kitabı”nın temelini oluşturmuştur. **(148.142 sayılı tavsiye)**

153. Yolcu taşımacılığı hizmetlerinin erişilebilirliğini ve bu kapsamda Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın teknik ve kurumsal kapasitesini artırmak amacıyla geliştirilen “Türkiye'de Yolcu Taşımacılığı Hizmetlerinin Erişilebilirliği (2017-2019)” başlıklı proje, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. 2019'un sonunda sonuçlanacak olan Proje, pilot projeler ve bilinçlendirme faaliyetlerinin uygulanmasının yanı sıra erişilebilirlik ile ilgili ulusal bir eylem planı ve strateji belgesinin hazırlanmasını gibi faaliyetleri de içermektedir. **(148.144 sayılı tavsiye)**

Mülteciler, sığınmacılar, uluslararası koruma ve insan ticaretiyle mücadele

154. Türkiye, 2011'den bu yana herhangi bir ayırım yapmadan Suriyelilere kapılarını açmaktadır. 2019 Ekim ayı itibarıyla 63.204 Suriyeli geçici barınma merkezlerine yerleştirilirken, 3.671.553 Suriyeli'ye Türkiye'de geçici koruma statüsü verilmiştir.

155. 18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Ortak Mutabakat Metninin uygulamasına ilişkin olarak Ege adalarından ülkemize geri kabul edilen Suriyelilere de geçici koruma statüsü verilmiştir.

156. Geçici koruma statüsündeki Suriyeliler ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Hassas gruplar, özellikle refakatsiz çocuklar, sağlık hizmetleri, psiko-sosyal destek ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanma konusunda önceliğe sahiptir. Ayrıca çocuklarla ilgili tüm işlemlerde çocuğun üstün yararı gözetilmektedir. Suriyeliler, kayıt altına alınmalarından itibaren altı ay sonra çalışma izni başvurusu yapabilmektedirler. Kayıtlı oldukları ilin Barosuna başvuruda bulunmaları durumunda, adli yardım alabilmektedirler. **(148.153 sayılı tavsiye)**

157. Hâlihazırda, 1.082.172 Suriyelinin eğitim çağında olduğu kabul edilmektedir. Geçici eğitim merkezlerinin kapatılması sonrasında Suriyeli çocuklar 2016-2017 eğitim öğretim yılından itibaren devlet okullarına kaydedilmiş ve birinci, beşinci ve dokuzuncu sınıflara kayıt zorunluluğu getirilmiştir. Eylül 2019 itibarıyla, Suriyeli çocukların %63.23'ünün (634.253 öğrenci) okul kaydı bulunmaktadır. **(149.45 sayılı tavsiye)**

158. "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi" Projesi (PIKTES), MEB ve AB tarafından yürütülmektedir. Proje kapsamında, Suriyeli öğrencilerin çoğunlukla kayıtlı olduğu okulların öğretmenlerine ve idari personeline eğitimler verilmektedir.

159. Ayrıca, Suriyeli öğrencilerin mesleki eğitime katılmaları teşvik edilmektedir. Bu anlamda, geçici koruma altındaki 1.300 yabancı, mesleki eğitim merkezlerinde ders almakta ve ilgili alanlarda kendilerine çalışma imkânı verilmektedir. **(149.45 sayılı tavsiye)**

160. Yükseköğrenim için diploma denklik süreçleri de basitleştirilmiştir. Buna göre, diplomalarının asıllarını veya örneklerini sunamayan sığınmacıların denklik başvuruları uluslararası düzenlemelere uygun olarak Ocak 2017'den bu yana denklik sürecine kabul edilmektedir. Ekim 2019 itibarıyla Suriyeliler tarafından yaklaşık 7.400 denklik başvurusu yapılmıştır. Denklik belgelerinin alınmasıyla birlikte sığınmacılar mesleklerini icra edebilmekte veya akademik çalışmalarına devam edebilmektedirler.

161. Ayrıca, Yüksek Öğretim Yürütme Kurulu kararları doğrultusunda, 2013-2014 eğitim öğretim yılından önce Suriye'de ön lisans, lisans veya lisansüstü programlarına (Tıpta uzmanlık ve Diş Hekimliğinde uzmanlık programları hariç) kabul edilmiş öğrencilerin, 2014-2015 eğitim öğretim yılından itibaren Türkiye'deki Yüksek Öğretim Kurumlarına yatay geçiş yapabilmelerine müsaade edilmiştir. Ayrıca, yatay geçiş için gerekli

belgelerin sağlanamaması durumunda, özel öğrenci olarak ders almalarına da izin verilmiştir.

162. Türkiye, geri göndermeme ilkesine tümüyle riayet etmektedir. Suriye vatandaşlarının Suriye'ye geri dönmeye teşvik edilmesi veya mecbur bırakılması gibi bir durum sözkonusu değildir. Geri dönüşlerin, gönüllü ve güvenli olması hususu gözetilmektedir. Suriyelilerin Suriye'ye gönüllü olarak dönmek istemeleri halinde Türkçe ve Arapça dillerinde hazırlanan gönüllü geri dönüş istek formu talepte bulunan kişi, tercüman, geri dönüş işlemlerini yürüten kamu görevlisi ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) temsilcisi tarafından imzalanmaktadır. Ayrıca, Suriyelilerin üçüncü ülkelere aldıkları geçerli vize ile oturma iznini ibraz etmeleri halinde Türkiye'den ayrılmaları da mümkündür.

163. Suriyelilerin üçüncü ülkelere yeniden yerleştirilmeleri ile ilgili olarak illerde yerleştirme komisyonları kurulmuştur. Bu komisyonlar özel ihtiyaç sahibi Suriyelileri tespit etmekte ve gerekli bilgileri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü aracılığıyla BMMYK'ya ibraz etmektedir. Ekim 2019 itibarıyla, bu kapsamda 15.692 Suriyeli yerleştirilmiştir. Ayrıca, Ege Adaları'ndan Türkiye'ye kabul edilen her bir Suriyeli için başka bir Suriyelinin AB'ye yerleştirilmesini öngören Türkiye-AB Ortak Mutabakatı doğrultusunda, 24.507 Suriyeli yerleştirilmiştir.

164. Kamu Denetçiliği Kurumu 2018 yılında, geçici koruma altındaki yabancıların durumunu inceleyen "Türkiye'deki Suriyeliler" başlıklı özel bir rapor yayınlamıştır. Rapor, kamu kurumları ve STK'lar tarafından sağlanan hizmetleri incelemekte ve diğer hususların yanı sıra sunulan hizmetlerin etkinliğini artırma ve ulusal mevzuatı geliştirme konularında önerilerde bulunmaktadır.

165. İnsan ticaretiyle mücadeleyle ilişkin önlemler Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (6458 sayılı Kanun) kapsamında düzenlenmiştir. Ayrıca, İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik 17 Mart 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik, insan ticaretinin önlenmesi ve bununla mücadele, insan ticareti mağdurlarının korunması, insan ticareti mağdurlarına oturma izni verilmesi ve mağdurlara yönelik hizmetlerin desteklenmesi için usul ve esasları düzenlemektedir. **(148.11,12,15,19,90,91,93 sayılı tavsiyeler)**

166. Yönetmelik uyarınca, ayrımcılık yapılmaksızın tüm insan ticareti mağdurlarına, çocuklar gibi hassas grupların özel ihtiyaçları da dikkate alınarak, bir destek programı sunulmaktadır. Program; konaklama, sağlık, psiko-sosyal destek, sosyal hizmetler, sosyal yardım, hukuki yardım ve danışmanlık, tercüme hizmeti, eğitim, mesleki eğitim ve iş piyasasına erişim konularında rehberlik, ilgili STK'lar ve uluslararası veya hükümetlerarası kuruluşlar tarafından verilen danışmanlık hizmetlerine erişim konularını içermektedir. Ayrıca, mağdurların rızası halinde vatandaşı olduğu ülkenin Büyükelçiliği veya Konsolosluk bilgilendirilir ve mağdura Büyükelçilik veya Konsolosluk görevlileriyle görüşme imkânı sunulur. Uluslararası İş Gücü Kanunu (6735 sayılı Kanun) uyarınca, destek programından yararlananlara

çalışma izni verilmektedir. Mağdurun rızası üzerine, gönüllü ve güvenli geri dönüş programı uyarınca kendi ülkesine veya güvenli üçüncü bir ülkeye gönderilmesi de sağlanabilmektedir. **(148.83,84,85,91 sayılı tavsiyeler)**

167. İnsan ticareti mağdurlarına Valiliklerce oturma izni verilmektedir. Oturma izni 30 günlüğüne verilmekte ve altı aylık sürelerle yenilenebilmektedir. Ancak, toplam süre üç yılı aşamaz. İnsan ticareti mağdurları, ikamet izni harcından muafıdır.

168. İnsan Ticaretiyle Mücadele Koordinasyon Komisyonu insan ticareti suçunu önleme, insan ticaretiyle mücadele politikası ve stratejilerini belirleme amacıyla kurulmuştur. Koordinasyon Komisyonu, ilgili Bakanlıkların, kamu kurumlarının, uluslararası örgütlerin ve STK'ların katılımıyla 1 Mart 2017 ve 28 Şubat 2018 tarihlerinde toplantılar düzenlemiştir. Bu toplantılarda alınan kararlar uyarınca,

- alt çalışma grupları oluşturulmuş; çocuk alt çalışma grubu 27 Nisan 2017 ve 21 Eylül 2018 tarihlerinde ve çalışma alt grubu 27 Eylül 2018 tarihinde toplantı düzenlemiştir,
- insan ticaretiyle mücadele alanında görev yapan personelin farkındalığının artırılmasını amaçlayan bir bilgilendirme kitapçığı hazırlanmış ve İl Göç Müdürlüklerine dağıtılmıştır,
- insan ticareti mağdurlarının en çok bulunduğu 15 ilde irtibat görevlileri belirlenmiştir,
- 2017 Türkiye İnsan Ticaretiyle Mücadele Raporu yayınlanmıştır. **(148.83,84,85,92 sayılı tavsiyeler)**

169. “Düzensiz Göç Ulusal Eylem Planı” hazırlanması süreci devam etmektedir ve tüm ulusal paydaşların katılımıyla 30 Nisan 2019'da Düzensiz Göç Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı konulu bir çalıştay düzenlenmiştir.

170. Türkiye, düzenli göçün teşvik edilmesi ve düzensiz göçle etkin bir şekilde mücadele etme konusunda koordinasyonun geliştirilmesi amacıyla Afganistan, Pakistan ve İran gibi kaynak ülkeler ile yakın işbirliği içindedir. **(148.152 sayılı tavsiye)**

171. Türkiye, yabancı terörist savaşçıların (YTS) geçişlerini engellemek veya durdurmak amacıyla çeşitli mekanizmalar kurmuştur. Türkiye, özellikle bu amaç için oluşturulan Risk Analiz Grupları ve diğer sınır güvenlik tedbirleri aracılığıyla YTS'lerin havaalanlarında durdurulması ve onlara müdahale edilmesi için güvenlik önlemlerini artırmaktadır. Türkiye, kaynak ülkeleri, YTS'lerin ülkelerinden çıkışlarını ve seyahat etmelerini engellemeleri için gerekli yasal ve idari tedbirleri almaya davet etmektedir. YTS'lere karşı alınan önlemler kapsamında, 2011 ile Ekim 2019 tarihleri arasında 76.621 yabancı hakkında yurda giriş yasağı konulmuş ve 7.606 yabancı sınır dışı edilmiştir. Risk Analiz Grupları, 30.500'den fazla yolcuyla kontrol etmiş, 20 binden fazla kişiyi sorgulamış ve yaklaşık 9.500 kişinin Türkiye'ye girişine izin verilmemiştir. Türkiye ayrıca, YTS'leri adalete teslim etmek ve uygun olduğu hallerde

rehabilitasyon hizmeti sunmak için mekanizmalar geliştirmiş ve bunları kullanmıştır. Türkiye, YTS'lere dair düzenlemeler içeren Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi'ne Ek Protokol'ü Şubat 2018'de onaylamıştır. **(149.46 sayılı tavsiye)**